

SELO I VLAST
U ZIDAROVU ROMANU »SVETI PAVEL«

ANTE MURN
Filozofski fakultet u Zadru

UDK: 886.3.09:929 Zidar
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1988-02-17

O poratnom slovenskom selu pisali su uglavnom književnici starije generacije (većina njih afirmirala se u razdoblju socijalnog realizma, manji njen dio nastavio je ili obnovio tu temu), pa je pojava Pavla Zidara (1932) značila pravo osvježenje i najpozitivnije iznenađenje.

Sveti Pavel (1965) roman je o selu koje su nagrizale unutrašnje slabosti te ugrozili novi oblici života. Zidarov je naglasak na raslojavanju sela, raspadanju tradicije i provođenju socijalizacije. Uz to je naglašena uloga aktivista, ljudi koji su trebali predstavljati vlast na selu, ali su svojim postupcima (nehumanošću, grubošću, primitivnošću i izivljavanjem na ljudima) unosili među seljake nemir i nezadovoljstvo te ih udaljavali od vlasti. Osim toga prevladavalo je nakaradno shvaćanje o seljaku (kulački mentalitet, eksploatator) što je dovodilo do konfrontacija bilo s pojedincima bilo sa seoskom zajednicom (osobito kod otkupa, poreza, raznih uzimanja).

Premda hod povijesti udaljuje selo od prošlosti, čovjekova vezanost za zemlju i prirodu iznad je svih životnih vrednota: Frenka Debevca ubija životarenje u zvoniku Sv. Pavela, selo ga žrtvuje i izdaje kada bude odvojeno od stoke, zemlje i djece; Žan Debevc kao aktivist prolazi sve uspone i padove te se razočaran vraća — zemlji.

O poratnom selu u slovenskoj književnosti nije previše pisano, pa zbog toga ne čudi Patrljičeva primjedba da književnici, osim nekolicine njih (Potrč, Koprivec, Zidar), ne mare za položaj seljaka u našem vremenu, a oni mlađe generacije te probleme jednostavno ignoriraju.¹ I doista, kada bismo izdvojili iz poratne književnosti djela koja prikazuju selo i njegovu socijalizaciju, susreli bismo se uglavnom s piscima starije generacije (rođenima između 1892. do 1927), i to:

a) s generacijom koja se afirmirala u razdoblju socijalnog realizma (Miško Kranjec, *Povest o oblasti — Pisarna*, 1949; *Pod zvezdo*, 1950; *Zemlja se z nami premika*, 1957; *Macesni nad dolino*, 1957; *Mesec je doma na Bladovici*, 1958; *Ukradena ljubezen*, 1965; Ivan Potrč, *Na kmetih*, 1954; Juš Kozak, *Gašper Osat i Agrarna reforma*, 1949; Anton Ingolič, *Na prelomu*, 1950; *Sončna reber*, 1953; *Šumijo gozdovi domači*, 1969),

¹ Tone Partljič, »Za realnejšo podobo o slovenski nerazviti vasi«, u: *Siti in lačni Slovenci*. Uredili Janez Rotar in France Forstnerič, Založba Obzorja, Maribor, 1969, str. 134.

b) s generacijom koja se afirmirala iza rata (Karel Grabeljšek, *Nioba*, 1977; Ignac Koprivec, *Sestanki*, 1949; *Hiša pod vrhom*, 1957; *Pot ne pelje v dolino*, 1965; Matevž Hace, *Korenine se trgajo*, 1967; Mimi Malenšek, *Matjaž*, 1949; *Prelom*, 1950; Branka Jurca, *Stekleni grad*, 1958; Vinko Trinkaus, *Zemlja*, 1983).

Među spomenutim djelima samo jedan dio njih isključivo je vezan za seoske probleme poslijeratnog razdoblja (istaknuto), dok se u ostalima toj temi pridaje manja važnost ili je tek naznačena.

Pavle Zidar (pravim imenom Zdravko Slamnik) pripada mlađoj generaciji (r. 1932), a roman *Sveti Pavel* objavio je godine 1965, iste godine kada je izišao i Koprivcov roman *Pot ne pelje v dolino*, te tako »obnovil kmečko povest ter jo dvignil na kvalitetno višjo raven.«²

Oba romana govore o selu u doba velikih poslijeratnih promjena u određenim regijama, u Zidara to je Dolenjska, u Kopriveca Prlekija, oba su usmjerena na odnose čovjeka (ljudi) prema lokalnoj vlasti, točnije, aktivista prema seljacima; u oba romana opisi prirode vezani su za čovjekova raspoloženja ili proživljavanja sreće, ljubavi, kriza, rada; u oba su prisutni sukobi poradi zemlje.

Da bi obranio komad vlastite zemlje Koprivcov junak Braček vodi pravi mali rat s takozvanim predstavnicima socijalizma na selu, ljudima nedostojnim i nesposobnim za takav posao. Unatoč svih prisila (od uvjeravanja, zatvaranja, batinanja do prisilnog iseljavanja i oduzimanja kuće i zemlje) Braček ostaje uspravan i svoj, iako će mu novo doba uzeti i sinove (njih će se odreći u ime zemlje koju su izdali onda kada su je napustili). Koprivec je prikazao dramu pojedinca naspram drami seljaka uopće: socijalizacija je dovela do raslojavanja sela i obitelji — agonija jednog razdoblja deprimirajuće je razarala stare običaje, donoseći neprestane promjene, nesigurnost i bezizlaznost. Zato će glavni junak primijetiti da »ljubezni do dela in do zemlje ni več, brez tega pa ne bo obilen kos kruha.«³

Pot ne pelje v dolino sav je sazdan na suprotnostima: vrh — dolina, staro — novo, čovjek — neljudi, poštivanje čovjeka — ponižavanje čovjeka, tj. na antagonizmima dvaju svjetova, svijeta dobra i svijeta zla.⁴ Pa ipak Koprivcov seljak nije u sukobu s vlašću nego s načinom socijalizacije sela, to jest njenim deformacijama što su kočile razvoj sela te pospešivale raslojavanje i otuđenost.⁵

² Jože Pogačnik, »Sodobno slovstvo«, u: Anton Slodnjak, *Slovensko slovstvo*, Ljubljana, 1968, str. 537.

³ Ignac Koprivec, *Pot ne pelje v dolino*, Ljubljana, 1965, str. 108.

⁴ Opširnije o tome vidi: Ante Murn, »Obnovljena tema 'čovjek i zemlja' u romanu Pot ne pelje v dolino Ignaca Kopriveca«, *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi* (Obdobja 7), Ljubljana, 1987, str. 358 i 360.

⁵ Jože Pogačnik, »Zapiski o sodobni slovenski prozi«, *Dialogi*, II/1966, št. 7—8, str. 441.

Pojedinac u *Svetom Pavelu* igrom ratnih sudbina, koje su uvijek više ili manje nametnute bilo pojedincu bilo zajednici, biva isključen iz života obitelji, sela i kolektiva; teškoća je u tome što je Frenk Debevc seljak (za rata je, iz interesa da dobije komad zemlje više, pristupio bijelima), dakle, sudbinski je vezan za zemlju, a sada se mora sakrivati već dvije godine!

Odbjegli seljak i njegov grijeh, to je osnovno polazište na kome Zidar gradi poratnu sliku slovenskog sela u doba najžešće socijalizacije. Naime, konfrontacije u romanu nisu sporadične niti su usmjerene samo na pojedinca, budući da selo štiti optuženoga i budući da je on dio njegova življenja, dio zajednice koja je jednako ugrožena i gotovo u istom položaju. Konfrontacije u romanu račvaju se prema tome u dva smjera: prema pojedincu koji je za vlast već dvije godine nevidljiv i neuhvatljiv te prema kolektivu (selu) koje ga blagonaklono uzima pod svoje okrilje.

Prve poratne godine na selu bremenite su nespornim izmeđ vlasti (najčešće lokalnih) i seljaka koji prerastaju granice običnih neshvaćanja te postaju pravi sukobi. Uzroci su prilično komplicirani, a mogli bismo ih svesti na nekoliko najbitnijih pokazatelja: potpuno neshvaćanje ili odbacivanje činjenice da je seljak generacijski privržen zemlji — hraniteljici, da je uz nju »priklenjen s tisočerima vezmi gospodarske in etične narave, z vs o svojo tradicijo in miselnostjo«⁶, nebriga za seljačka gospodarstva na račun industrijalizacije i elektrifikacije, a s tim u vezi već spomenuto raslojavanje sela; razne ideološke nakane »praktično uresničevane skozi obvezne (prisilne in nasilne) oddaje, razlaščevanje in izganjanja z zemlje — pa so: kolektivizacija, pavperizacija, proletarizacija kmeta kot razrednega sovražnika.«⁷

Konfrontacije oko Frenka Debevca drže u napetosti obje strane — i aktiviste i selo — premda je samom sakrivaču najgore: osuđen je, naime, da živi u strahovima koji nikada ne jenjavaju, koji su mōra njegovih neprospavanih noći (i ništa lakših dana), iako je najteže kažnjen time što živi bez zemlje »in namesto da bi mu dan minil z grenkobo v ustih in s skrbmi na čelu: s skrbmi za dež, za njive, za živino in otroke, se krha v tem zvoniku sam s sabo. Sam zato, da bo še jutri živ, da bo živ popjutrišnjem, to leto in še drugo. Nič drugega kot samo živ.«⁸ Za seljaka ništa posebno novo: ako život nije vezan uz zemlju, onda to nije život — tek životarenje bez određenog cilja, lagano umiranje, strah za sudbinu vlastita opstanka. A to je ovdje ono najbitnije. Sve ostalo, pogotovo ideologija ili društveni potresi, ne zanimaju seljaka (to smo već uočili u Koprivecovom romanu *Hiša pod vrhom*).

⁶ Boris T u š e k, »Naš kmet in njegova zemlja«, *Ljubljanski zvon*, LX/1940, str. 55.

⁷ Jože S n o j, *Ubijanje zemlje* (Revolucija na Slovenskem v prozi Karla Grabeljška), Založba Obzorja, Maribor, 1987, str. 46.

⁸ Pavle Z i d a r, *Sveti Pavel. Dim*, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1975, str. 91 (dalje: SP)

Drukčiji je put Žana Debevca, Frenkova brata: za rata suradnik i pomagač partizana, poslije rata aktivist (dobavljač radne snage za tvornice, za sječu šuma i za radne akcije) — našao se, kao i njegovi seljaci, u svijetu koji se toliko izmijenio da ga se više ne može prepoznati (»Na, pa še dve leti nista naokrog, pa ko da bi bil kdo vse grdo zapil.«⁹, ali ni shvatiti u njegovoj prebrznoj »zaboravnosti«, kada je taj isti Žan hranio narodnu vojsku (... »zdaj ni nič več: ali imaš kaj za pod zob, Debec. Kar ukažejo: ti boš šel, Debec!«¹⁰), pa je razumljivo da ovakvi nagli skokovi ne mogu više približiti ove dvije strane.

Istovremeno, novo doba je izmijenilo i Žana Debevca, odvuklo ga od zemlje i svakidašnjeg rada, ponešto birokratiziralo i ulijenilo, a za uzvrat ništa mu nije dalo (drugi su to znali naplatiti!). Kada se odluči na povlačenje iz političkog života, izaziva gnjev svojih pretpostavljenih, ali ga pisac ne ističe kao posebnost izdvojena iz svakodnevnih seoskih prilika, premda je razočaran onim što se događalo, u čemu je sam sudjelovao i postao neka vrsta žrtve. Uostalom, to je vrijeme »ko so (ponekod) razvrednotili vrednote,«¹¹ kada je život stvarao povijest koja se nije slagala s onim što se za rata — a ni prvih poratnih godina — često proklamiralo, govorilo, obećavalo, pa i vjerovalo. Druga strana te medalje za seljaka je bila neprihvatljiva; zadiranje u njegove svakodnevne poslove, mijenjanje ustaljenih običaja, prkošenje njegovim uvjerenjima — ta je strana zapravo ugrožavala seljakovu egzistenciju i vodila ga u propast.

Debevcu, otpadniku iz redova aktivista odvest će zadnjeg konja (prethodno je naredeno Anzeljcu da to učini silom, jer Debec više nije njihov čovjek i jer skriva brata) — to je za nj utrućuje zadnje svjetiljke nade, praznina bezdana što ju je donijelo novo doba. Izlaza iz tog poraza-poniženja nema: krug se zatvorio, krik zaustavio — ostalo je tek zlo što je preplavilo život, nadraslo ga.

Debevčeva odluka da piše Titu interesantna je iz dva razloga: po ženinom reakciji, strahu da će ga zatvoriti (seljakovo uvjerenje o silnoj moći lokalne vlasti i njenoj apsolutnoj nedodirljivosti), te muževoj čvrstoj odluci da to učini unatoč posljedicama koje bi ga mogle stići.

Jer kako da ga zatvore — »mene, ki garam, da mi duša smrdi po zemlji in znoju? Jaz sem tudi delovni človek! Čez oblast ne govorim. Če pa kolnem biriče, ki mi odženejo konja, pa kolnem in bom.«¹²

U tom Debevčevom stavu, stavu poštena i moralnog čovjeka, vidljiva je oštra crta razgraničenja koju seoska birokratska vlast namjerno, ili nenamjerno, ne razlučuje: seljak nije protiv vlasti, ali je protiv t a k - v e vlasti kakvu provode seoski aktivisti (nju je Zidar prikazao »kot po-

⁹ Pavle Zidar, SP, str. 14.

¹⁰ Pavle Zidar, SP, str. 13.

¹¹ Jaka Slokan, Pavle Zidar: Sveti Pavel, *Borec*, XVII/1966, št. 5, str. 470.

¹² Pavel Zidar, SP, str. 87.

vsem cinično, zoperčloveško, privatničko, zločinsko.«¹³, pa mu zbog tih razloga ostaje jedina nada Maršal.

To Debevčevo pismo zadnji je pokušaj očajna čovjeka koji je izgubio vjeru u ljude (ne i u samu ideju tek završene revolucije). Duboko svjestan nekih postupaka (jednoga konja uzeli, neka, to je za opće dobro i napredak), ovaj zadnji čin znači svršetak njegovog egzistiranja. A i dodatni otkup vina ga je ugrozio, iako je spreman i to izvršiti »če bo treba«, samo moli »da dopoveš Anzeljcu kaj se sme in nesme in da mi Konja pripelje nazaj v hlev.«¹⁴ U sintagmi »kaj se sme in nesme« sadržana je osnovna logika odnosa među ljudima; ovdje je to ne samo granica shvaćanja, nego i granica ruba ponora koju, očito je, jedna strana ne uvažava.

Na selu nema mira (prvi dio romana, istina, ima naslov Mir, ali je njegovo trajanje vrlo simbolično i kratko, labavo, podnošljivo i varljivo istodobno), jer neprestane akcije vlasti drže sve ljude u stanju obrane vlastite egzistencije. Naime, sve represalije dijelom su posljedica traženja Frenka Debevca, a dijelom dio svakidašnjice prvih poratnih godina: s pojedincima (obitelj, rodbina) ne mogu izići na kraj unatoč raznoraznim pritiscima i prijetnjama, zajednica pak šutljivom upornošću bagatelizira ili odbacuje sve postupke koji bi htjeli ispipati mjesto gdje se krije Frenk Debevč.

Ova borba za opstanak¹⁵ zapravo je idejno središte romana, polazna točka suprotstavljanja brutalnom uzimanju, vječnim davanjima i otkupima, nehumanim postupcima, totalnoj nesigurnosti što opsjeda i lomi ljude svakodnevno.

Odnos vlasti prema seljaku, osobito takozvane niže koja je najčešće korespondirala s njim, bio je opterećen ne samo nakaradnim shvaćanjima, nego i pogrešnim postupcima (»Kmet, tovariši, je konservativan element.«¹⁶) što će se osobito negativno odraziti u bitki »za tako imenovano društveno preobrazbo človeka«¹⁷, to jest za socijalizaciju sela.

¹³ Taras Kermauner, *Društvena razveza*, CZ, Ljubljana, 1982, str. 76.

¹⁴ Pavle Zidar, SP, str. 145—146.

¹⁵ Mitja Mejak, Pavle Zidar: Sveti Pavel, *Naši razgledi*, 15. I 1966, št. 1, str. 16; i: *Književna kronika 1962—1965*, Maribor, 1966, str. 135.

¹⁶ Pavle Zidar, SP, str. 81.

O tome nalazimo i u drugih pisaca, što samo pokazuje značaj zabluda koje su postojale, uporno se širile, a njima se više ili manje mjerilo sve seljaštvo: »Granica između saveznika i neprijatelja određuje se odgovorom na pitanje tko jest, a tko nije za kolektivizaciju. Ako je netko protiv, onda je on kulak, makar ne imao ni komadić zemlje.«

Ivan Aralica, *Okvir za mržnju*, Zagreb, 1987, str. 192.

... Stoga neka mi samo neko zuecne kako seljaci nisu kočnica napretka. Seljaštvo, kao pojam jednostavno treba uništiti! (...) a oni su ti druga faza našeg obračuna s kapitalizmom.«

Mladen Markov, *Isterivanje boga*, Beograd, 1982, str. 143 i 162.

¹⁷ C. Z., Pavle Zidar: Sveti Pavel, *Naša žena*, XXV/1965, št. 12, str. 420.

Pavle Zidar posebno naglašava ulogu aktivista, »čuvara« seljaka i njihovih obveza prema vlasti, ističući ih kao ljude koji više rade protiv opće koristi negoli pomažu pravu narodnu vlast. Kao izvršioци naredaba, koje nisu uvijek bile logične a često nisu ni uvažavale stvarno stanje stvari, udaljavali su vlast od ljudi, još gore, prkosom su kod seljaka stvarali nezadovoljstvo, nemir i otpor. Uz kojekakve odluke koje su se nerijetko donosile samovoljno, uz nepodobne ljude koji su se znali, ili sami ili nekom vezom, uvući na važna mjesta, uz narcisoidnost koja je kod pojedinaca bila toliko naglašena da su mislili kako je istina sve što govore, a »kdor ni verjel tega, pa je bil sovražnik«¹⁹ — ljudi su, razumljivo, izgubili povjerenje u takvu »vlast«.

Zidarevi aktivisti djeluju kao izopćenici iz normalnog društva, nesposobni za bilo kakav lj u d s k i razgovor, bezosjećajni, izgubljenici jedino sposobni da svojom primitivnošću i grubošću svakome zagorče život. Tako se Anzeljc izivljava na seljacima, sadistički uživa u otimanju i mučenju ljudi kao porivu¹⁰ u koga se sav uživi: »Čim već hrupa, čim bolj ga devljejo v nič, raje odveže žival in jo že. (...) Samo da vidi skrb na človeku, se že smeji.«²⁰ Ovamo spadaju i braća Pregarci, snalažljivci u svim prilikama, te spretni pobirač otkupa Četar. Svi su oni bezobzirni otimači koji su najčešće »brez pomisleka ponižavali človeka«,²¹ služeći se nasiljem kao najsigurnijim sredstvom. To su zapravo »karikirana čudovišta, opterećena narcisoidnom nerazumnošću, bez unutrašnjih problema, jer ih vjera i moć zasljepljuje«,²² u mladosti čudaci i neradnici, za rata bjegunci i kukavice kojima su sadašnje žrtve pomagale i sakrивale ih.

Strahovlada seoske birokracije uhodan je mehanizam s određenim zadacima koji se moraju izvršavati bez obzira koliko je to logično ili ostvarljivo. Iako se tvrdi kako u romanu smeta »neka pripovedna hladnost«²³ odnosno da Zidar »opisuje osebe in dogotke z nekakšne odtujene

¹⁹ Ivan Kreft, *Spori in spopadi v spominih in dokumentih*, Tretja knjiga, Ljubljana - Murska Sobota - Koper, 1984, str. 275.

²⁰ Zanimljivo bi bilo usporediti likove aktivista u poratnoj slovenskoj književnosti ne samo kao grubu stvarnost, nego i kao stalno prisutni rekvizit u pojedinih piscu.

Usput valja reći da i u drugim jugoslavenskim književnostima ima sličnih, gotovo identičnih, pojava, npr. braća Čaljini, koji se izivljavaju u mučenju posjednika; njihova je »specijalnost« vezivanje osuđenika konopcem za ruke i noge te spuštanje u ponor crkvenog zvonika! »Ono što je njima predstavljalo zadovoljstvo, neku unutarnju hranu, izazivalo smeh, većina je doživljavala kao strah.« Mladen Markov, *Isterivanje boga*, Beograd, 1985, str. 233.

²¹ Pavle Zidar, SP, str. 59.

²² »Beseda ustvarjalcev«, Ignac Koprivec, *Knjiga '65*, 1965, št. 12, str. 320.

²³ Franček Bohanec, »Roman o selu Pavla Zidara«, u: Pavle Zidar, *Sveti Pavel*. Preveo Ivan Brajdič, Zagreb, 1974, str. 142.

²⁴ Sl. Ru. / R u p e l / : Pavle Zidar, *Sveti Pavel*, *Primorski dnevnik* (Trst), 16. I. 1966, XXII, št. 13 (6300), str. 3.

pozicije²⁴ — objektivnost nadržasta i jedno i drugo, jer nas uvodi u dramu čovjeka ili ljudi koju nikada ne možemo promatrati indiferentno.

U dijelu romana *Črni veter* sastanak političkih ljudi počinje i traje do kasno u noć; tu se stvara strategija za obavezne otkupe te određivanje radne snage i zaprežne stoke. Upute i savjeti zbog dodatnih otkupa²⁵ uglavnom su svedeni na pravodobno otkrivanje cijelog niza obrambenih reakcija seljaka (zabušavanja, bolesti, sakrivanja ili zakopavanja hrane²⁶ te drugih »finti«, u kojima su podjednako izvježbani i stariji i djeca), ali i na protuudare, »izlječenja« ili djelotvorna nadmudrivanja. Bez obzira na prepreke, teškoće ili nelogičnosti planovi su se morali izvršavati.

U takvom ozračju stvara se »pravilan stav« o seljaku, »tumačenje« njegovih zabluda, njegova rezoniranja, položaja za rata i sadašnjeg mentaliteta:

»Mi, je napel usta, mi konec koncev res eksploatiramo kmeta. Zdaj oddaja prašičev, telet, zdaj masti, vina, sena, slame, lesa, zdaj davki, zdaj delovni čas in vprega! Toda to, je napihnil lica in se prijel za mizo, ni klasična eksploatacija, kot je lepo podajata Marx in Engels. Mi ne izliskamo iz kmeta zase, konkretno, ne vozimo sena meni ali tebi. To, razumeš, se akumulira, je potegnili z roko navzdol, se akumulira in spet v obliki industrijskih dobrin priteka nazaj. Kmet, tovariši, tega noče razumeti. Ne bo razumel. Vsega hudiča tvezejo, ti kmetje, in tako dajejo reakciji moralo. Vpljo, češ krmili smo vas! Že res, tovariši, tak je bil čas. Vsak je nosil svojo glavo na nitki. Zdaj je pa nič več ne nosijo na nitki in boga naj hvalijo, da je tako. Mi pa, tovariši, je razprl roke in ves obraz mu je zasijal, ne bomo pustili našega delavca samega in lačnega. V našem kmetijstvu je še preveč kulaške miselnosti in zaverovanosti v lastne sile. To iluzijo, tovariši, jim moramo iztrgati iz glave in iz srca.

Res pa je, tovariši, da kar je kmet doprinesel pozitivnega v vojni, ni pozabljeno. Ne bo! Če pa misli, da bo zdaj na ta račun on eksploator, se moti. Moti!«²⁷ (sve istakao A. M.)

²⁴ Jože Koruza, Pavle Zidar: Sveti Pavel, *Delo*, 4. III. 1966, 1. VII, št. 60, str. 5.

²⁵ Interesantno je kako tu riječ, u kontekstu dviju različitih epoha, tumači Markov naglašavajući, dakako, njeno poratno značenje koje je doba (valjda i čovjek!) unakazilo: kod starih je značila »prikupljanje dragocenosti i novca kad se plaća za otkup zarobljenika. (...) Ovi kažu otkup i otmaju. Čiste tavane i košare, ambare, a ništa ne plaćaju i zadržali su kao Turci. E sad, od čega se oni otkupljuju?«

Mladen Markov; *Isterivanje boga*, Beograd, 1985, str. 226 i 227.

²⁶ »Kod sprovođenja otkupa kapitalistički elementi nastoje da obmanu i prevare narodne vlasti da bi sačuvali za sebe viškove žita, kao i tržne viškove drugih proizvoda.«

Duro Potkonjak, »O klasnoj borbi na selu«, u: *Socijalistički preobražaj našega sela*, Zagreb, 1950, str. 335.

²⁷ Pavle Zidar, SP, str. 83–84

Nema sumnje da su ovakva gledanja ili tumačenja o seljaku plod pogrešnih procjena, krivih uvjerenja i štetnih posljedica. Određeni izrazi u ovom ulomku, s druge strane, karakteriziraju razdoblje²⁹ (eksploatiranje seljaka, otkup, porezi, radna snaga, industrijska dobra, seljak neće da shvati, podižu reakciji moral itd.), ali pokazuju i neskriveni cinizam u pripremanju terena za akciju protiv seljaka tjerajući ljude u očaj i »vsem diktiraju enako brezizhodno revščino.«²⁸

Krvice pojedinca ili zajednice odjednom su se našle na zbornom mjestu, u povorci vozova, stoke i ljudi — mimohodu za čistilište, pokusu ljudske izdržljivosti. U ljudima raste napetost, nervoza, umor. Nezadovoljstvo postaje zaraza (sadašnjost je opterećena prošlošću i uvjerenjem o ništavnosti života u vrijeme rata), a nestrpljivost čekanja komisije unosi u ljude razdražljivost izmiješanu s reskim humorom, vrijeđanjem pojedinih članova komisije i njihovim prijetnjama. Takve pojedinačne sukobe prati kolektiv, reagira na njih, procjenjuje svoja stajališta spram otkupnika i njihovih metoda, brani se i gunda; poslije izvršene obaveze pojedinci postaju kivni jedni na druge, zavidni i ljubomorni, puni mržnje zbog svega što im je učinjeno. Na kraju će se sve smiriti jer će shvatiti »kaj pa je življenje drugoga kot jama, v kateri smo vsi!«³⁰ Ispaštanja se ne mogu tek tako obuzdati; erupcija ponižavanja i maltretiranja³¹ razmahat će se u sukobe s aktivistima koje seljaci preziru ne samo zbog njihove goropadnosti i sile, nego i zbog toga što su ponikli iz seljačke sredine, uzeli olovku u ruke i birokratizirali se toliko da su postali neprijatelji te iste sredine.³²

²⁸ Lojze Kovačič navodi najčešće riječi-izraze na sastancima poratnoga razdoblja: dekadentnost, svetohlinstvo, gnilo (za kapitaliste in buržuje); herojsko, disciplinirano, razredno, zavedno (za revolucionarni proletarijat); malomeščansko, romantično, sentimentalno (za različna čustva in hotenja); oportunističnost in sektaštvo (za premike na levi in desni); goreče (za protest); bratske (za pozdrave) itd.

Lojze Kovačič, *Prišleki*, 3. del, Slovenska matica, Ljubljana, 1985, str. 43.

Ili rječnik gimnazijalaca koji po selima ubiru otkup uz batinjanja: proleterski internacionalizam, bratska pomoć, ljudska solidarnost, humanizam »a iz usta nisu ispuštali zakonomernost revolucije.«

Mladen Markov, *nav. dj.*, str. 83.

²⁹ Matjaž Kmecl, »Povojni rodovi pripovednih prozaistov — Mentorsko obdobje — Socrealizem — Obnovljeni realizem«, u: Boris Paternu, Helga Gilušič-Krisper, Matjaž Kmecl, *Slovenska književnost 1945—1965*, Prva knjiga, Ljubljana, 1967, str. 322.

³⁰ »Osobine« takva rada seoske birokracije najbolje je izrazio Markov: »Iz Sreza pritiskuju njih, a oni udri po seljacima. I tu je krug zatvoren.«

Mladen Markov, *nav. dj.*, str. 236.

³¹ Pavle Zidar, SP, str. 127.

³² O takvim problemima, to jest dojučerašnjim seljacima a sadašnjoj seoskoj vlasti možemo naći u Sabolovića vrlo slična mjesta, npr. Mitar Grgić, predsjednik Mjesnog narodnog odbora [... »Prije rata šivao je čajgove, anjčuge i prekrajavao du-dovačke tralje iskandale od znoja i vremena.« Za rata »muvao se Bilo-gorom kao

Seljak Krajcer (narodnu vojsku pomagao od godine 1942.) ne može shvatiti poratno vrijeme, promjene i situaciju u kojoj se našao: »Jaz sem se boril za dru ga čno s v o b o d o. Ne za takšno, da me bodo mobiliziranci, ko bo konec, osvobajali za vino. (...) Jaz sem se za novo družbo že natapel, zdaj se bom pa zase.«³³ (sve istakao A. M.) On, dakle, ne krije svoje razočaranje u postupke onih koje je za rata spašavao, ni onih koji su sada seoska vlast, pa u jednom momentu misli da bi trebalo p r o s i j a t i sve prljavosti ovog svijeta odnosno izmijeniti ono što koči normalan razvitak. Njegovo »grem vreme delat!«³⁴ istina je poštena čovjeka koji vjeruje da se može popraviti ono što ne valja, jer je i to život, a u njemu postoje tuga i radost, pad i podizanje, porazi i pobjede — sve što čovjek stvara i sve što čovjek ispravlja. Krajcer, dakle, ne mjeri ni vrijeme ni vlast samo po Šešljima, Trinhalterima, Četarima, Pregarcima ili Anzeljcima; iako mu ih je preko glave, on je iznad svega toga (svoj dio otkupa daje kao član društva, ali neće ono što smatra da je previše, što već prelazi granice i njegovih mogućnosti i zakona), zato što je uvjeren da su to prolazne slabosti, to jest da takav način rada ne može dugo egzistirati iz prostog razloga što je neprirodan, nelogičan i nadasve nehuman. Vjerujući u drukčije sutra, Krajcer vjeruje i u ovo što se događa pred njegovim očima — u društvo što se stvara sa svim manama i vrlinama.

Ako mu prve poratne godine izgledaju prekomplikirane poradi promjena koje su sve okrenule naopako a njega kao seljaka ugrozile, za gostioničara Slavomira Osterca nema nikakvih poteškoća. Taj vrstan poznavalac svih nevolja u koje zapadaju seljaci, procjenjivač imovinskog stanja, uroda i obveza »posojal je denar in ljudje so ga včasish odslužili šele po desetih letih. In imel je vozov! Če si jih kje dobil na posodo, si jih pri Ostercu. Kaj za to, če so se strla kolesa! Vrnil si nova, dodal še ojesa, da je bilo vse v redu.«³⁵ Dakle: sve funkcionira bez zastoja, sigurnost zagwarantirana, dobit stalna, a pokriće za takvu rabotu već za rata osigurano (otac je jednog sina dao bijelima, Slavomira u šumu; iza rata Slavomir se oženio djevojkom čija su braća bila na neprijateljskoj

ekonomički partizanskih bolnica ili pisarčić u dubokoj pozadini.) i tajnik Stevan-ko Ivanković, »polupijani lspičuturac« (za rata bio u neprijateljskoj vojsci, potom prešao u partizane), ovako razmišlja o poslu koji obavlja i za koji iskreno veli da nije za to: »Kad bi se ti primio igle i ja seljačije, najviše bi pomogli Partiji i narodu, razumiješ? Samo što se tebi ne merači igla, a meni ope' seljačija, pa smo, družkane, na ovom gdje jesmo. Eto, rujemo po tim spisima baš kao slijepci. Jedan se gradi da zna šta traži, a drugi ope', inače budala svoje vrste, glasno govori kako o svom poslu nema pojma.«

Mirko S a b o l o v i ć, *Okupljanje*, Naprijed, Zagreb, 1967, str. 15, 16, 28 i 30.

³³ Pavle Z i d a r, SP, str. 118

³⁴ Pavle Z i d a r, SP, str. 125

³⁵ Pavle Z i d a r, SP, str. 120

³⁶ Pavle Z i d a r, SP, str. 120 i 121

strani, samo da bi dobio više zemlje i upisao se u sve organizacije!) Tako je Osterc »na pravo stran počesal pamet. Samo na videz je imel eno, v resnici sta bili pa dve. Ena je bila za tovariše z okraja, z drugo pa se je naskrivaj vdajal prihodnosti in kdaj pa kdaj požaloval za bratom, ki je padel . . . (. . .) Bil je tako lepo na pol. In če je kdaj prvo polovico skušal z drugo, je bila vsaka pokončen mož. Zato je bilo življenje Slavomirja Osterca čisto in brez gub.«³⁷ Jest, prilagödavanje dostojno divljenja! *Ho-mo duplex* zavidno snalaženja i prikriivanja. Uz to, da valjda istakne odanost, par ljudi je poslao na robiju, jer je u gostionici »kot harmonika vlekel z obeh strani besede vase.«³⁷

Posljednji dio romana pokazuje kako u Zidarevu *Svetom Pavelu* mira nema (interesantno je spomenuti da se prvi dio zove »Mir«, zadnji »Lov«, dakle, dva suprotna stanja: ovdje nesigurni mir, te vrenje, nemir, neprestano kretanje ili bjezanje) i ne može biti budući da su suprotnosti prevelike i budući da se tijekom događaja ne da obuzdati načinom kako se provodi. No, kada vojska okupira selo, ljudi ostanu šokirani: »Vse smo pa tudi že skusili! Je pritegnila Strgarska. Cesarje, kneze, škofe, generale. Enkrat bi bil lahko že mir.«³⁸

Tako se Frank Debevc našao u središtu zanimanja za obje strane: dio je sela »svojom patnjom i sudbinskom vezanošću«,³⁹ istodobno je dio prošlosti (kolaboriranje s belogardejcima) ali i tihi otpor zajednice, pa ustajući protiv njega, vlast zapravo ustaje »protiv svake buntovnosti, anarhičnosti, individualizma.«⁴⁰ Postupci vojske koja je u traženju Debevca upotrijebila sva dostupna sredstva (ispitivanja, provjeravanja, prijetnje, ponižavanja) izazvali su otpor ujedinjenih ljudi,⁴¹ sve dok ih »okupator« nije zatvorio u kuće te zabranio hraniti i napajati stoku. U tom momentu raskida se čvrsta veza između Franka Debevca i sela, jer za ugrožene seljake odvojene od zemlje, stoke i djece — pojedinac više ne može imati toliko značenje da bi se za nj isplatilo žrtvovati, pa ga prokazuje vlastita žena i tako spašava selo.

Konfrontacije su bile, kako smo vidjeli, često krute i neljudske, pa je razumljivo da su neke rane ostale nezacjeljive.⁴² Jer nasilje nad čovjekom u ime nekih viših potreba, koje su najčešće bile van života ili su ga negirale, nikada i nikome nisu donosila sreću, pogotovo brutalnosti bi-

³⁷ Pavle Zidar, SP, str. 122

³⁸ Pavle Zidar, SP, str. 149

³⁹ Andrej Inkret, »Zidarev književni postupak«, u: Pavle Zidar, *Oče naš*, preveo Ljubiša Džidić, Narodna knjiga, Beograd, 1973, str. 384.

⁴⁰ Franček Bohanec, *nav. dj.*, str. 142.

⁴¹ Dimitrij Rupel, Pavle Zidar: *Sveti Pavle*, *Sodobnost*, XIV/1966, št. 2, str. 214

⁴² Miroslav Košuta, »Sveti Pavel — roman, ki smo ga pričakovali«, *Zaliv* (Trst), 1966, št. 2—3, str. 104.

rokratiziranih aktivista te jalovost »odnosa povojne oblasti do družbenih sprememb v zaostali vasi«. ⁴³

Nasuprot eruptivnoga dijela romana (tu bismo svakako uvrstili »Črni veter« i »Lov«), dakle, onom dijelu u kojemu se suprotstavljaju selo i vlast, točnije, i vojska — »Žetev« je, s jedne strane, smirenost, himna radu i ljepota čovjekove veze s prirodom, a s druge strane, ustreljalost, život kolektivna koji mukotrпно radi i očajava živeći više u prošlosti i manje mareći za budućnost.

Priroda nije usputni dekor nesvakidašnjeg zbivanja — noćne žetve. Izranjeni od neprestanih davanja i isto tolikih promjena, preumorni od rada, prenapeti, nesigurni, ugroženi i ovisni o Anzeljcima i njima sličnima — ljudi, barem za noćna posla koji je izvan kontrole aktivista, žive svoj život.

Polazak na žetvu zapravo je ulazak u tajanstvenost noći nabujalu od mjesečine, mirisa u svitanje, rosa, sjena i glasanja uroda:

»Hosta se je že polnila z luno, ki je lezla izza nje kot odmev velikega požara. (...) Zlati in čisti rob lune je začel poskakovati izza drevja. (...) Od hleva in poda je zavaloval topel vonj po čebeljih panjih, po nekaj korakih pa ga je spet zamenjal rezki duh zemlje. (...) Po nogah jih je lizala mokra trava. Odrivale so jo z nogami, da je šumela, ko dda jo obvohuje volovski gobec. (...) Gledale so v dol, ki je bil ves zajet od host in svetla od lune. Velika je odskakovala od vrhov hoste. Nekaj lis porodne krvi ji je še kalilo čisti pogled. Povsod so že tudi sence našle svvoje zglavje. (...) Slišati je bilo oves, ki je podhrteval. Sve tloba na nemirnih resah je valovala kakor voda. Špenica, suha ih obrnjena k tlom, pa je mrmrala od zrelosti. Vsak klas je pokal.« ⁴⁴

Nesklad između prirode koja čovjeka kako-tako veže uza se te stvarnog života u velikom je raskoraku, točnije, svakodnevni događaji ne mogu se zaboraviti čak ni onda, kada je čovjek izvan njih, u radu, dužnosti prema sebi ili obitelji. Da li je to ono »nič lepo, nič veselo«, ⁴⁵ zato što sećira najaktualniju stvarnost u kojoj su prisutna nepovjerenja, ili, još više, teškoće-obaveze seljaka — uopće nije dilema. Te »sličice« iz života, makar ispričane tek da svrate pozornost s rada koji ih je ionako dotukao, neobične su, golicave ili naturalističke, ozbiljne i tagične, anegdote vragolaste ili jezivo istinite.

Zidar ne slika rad već nam daje fresku na kojoj vidimo »bilo života u trenutku žetve«, ⁴⁶ a to je »najčisteje ujet trenutak iz vaške avtentike.« ⁴⁷

⁴³ Franček Bohaneč, »Spremna beseda«, u: Pavle Zidar, *Sveti Pavel. Dim*, Ljubljana, 1975, str. 381.

⁴⁴ Jolka Milič, »Sveti Pavel poslanica obupa, ljubezni, moći (Meditacija)«, *Primorski dnevnik* (Trst), 20. II. 1966, XXI, št. 43, str. 3.

⁴⁵ Pavle Zidar, SP, str. 51, 53 i 54

⁴⁶ Marija Mitrović, »Prozno stvaralaštvo Pavla Zidara«, *Izraz*, 1966, g. X, knj. XX, br. 10, str. 362.

⁴⁷ Dimitrij Rupel, *nav. dj.*, str. 215.

A ljudi nisu fatalisti, iako ih život svvakodnevno steže i »obdaruje« ne-prestanim odricanjem, dapače, vjeruju u bolje sutra:

- No, čas je pa le minil! je zahripala Grdenka in se tudi pobrala.
- Minil! je rekel Debevc.
- Ja, je vstala Štihlja, pa bo minilo še kaj drugega tudi.
- Tudi! je odsekala Strgarka.
- Vse bo minilo! je rekla Debevka.
- Oja! je Božička iskala srp. Vse!⁴⁹

Dakle: čovjek će nadvladati sve nevolje baš kao što je savladao i vri-jeme (teške noćne ure rada), ili: dok je na čvrstom tlu (tamo gdje mu je kuća i zemlja) on je gospodar, svoj čovjek.

*

Zidarov seljak našao se na raskrižju povijesti: tradiciju mu pošto-po-to žele uništiti, a novo silom nametnuti. Ni jedno ni drugo nije za nj do-bro; prvo mu siječe korijenje stoljetnog postojanja na zemlji predaka (život i običaje), drugo ga grubim uzimanjem uvlači u njemu nepoznati — nesigurni način života, želi ga »socijalizirati« i »preobratiti« s ljudima kojima je nasilje jedino sredstvo sporazumijevanja.

Pisac promatra selo »iz njega samoga, iz njegove utrobe i srca, iz dna njegove duše«,⁴⁸ pa se može samo potvrditi Mejakova misao da ro-man »poglavitito in edino je agonija slovenske vasi in razkroj vseh moral-nih in socialnih vezi, ki so bile za to vas značilne v preteklosti«.⁵⁰

⁴⁸ Pavle Zidar, SP, str. 70

⁴⁹ I. Brajd i ć, »U srž života«, Pavle Zidar: »Sveti Pavel«, *Telegram*, 25. III. 1966, g. VII, br. 308, str. 4.

⁵⁰ Mitja Meja k, *nav. dj*, str. 16.

Ante Murn: THE VILLAGE AND THE AUTHORITIES IN ZIDAR'S NOVEL »SVETI PAVEL« (SAINT PAUL)

It was mostly writers of the older generation (who were affirmed during the period of social realism, some continued while others renewed this theme) who had written about the post-war Slovene village, so that the appearance of Pavle Zidar (1932) was refreshing and a most positive surprise.

Sveti Pavel (Saint Paul) (1965) is a novel about a village devoured by inner weaknesses and endangered by new forms of life. Zidar underlies the destratification of the village, the destruction of tradition and the process of socialization. He stresses the role of the political activists, people who were to represent the authorities in the village but whose behaviour (inhumanity, rudeness, primitive mentality, cruelty) brought unrest and dissatisfaction among the peasants and alienated them from the authorities. In addition, there was a prevalent false conception of the peasant (landowner mentality, exploiter) which led to confrontation, either with individuals or with the village community (especially during the buying of farm goods, taxes, various confiscations).

Although history has removed the village from the past, man's ties to the earth and to nature are above all other life values: Frenk Debevc is destroyed by languishing in the belfry of St. Paul and the village sacrifices and betrays him when it is separated from its cattle, land and children; as an activist Žan Debevc experiences all the successes and failures and disillusioned returns to the earth.